

IV. évfolyam 4. szám 1993. április

HÍRMONDÓ

VISSZAPILLANTÓ
100 éve történt

1893. április 15-én Nógrád vármegye közigazgatási bizottsága meghallgatta a királyi tanfelügyelőt az 1868. évi 38. tanügyi törvény végrehajtásáról. Kosztka Mihály királyi tanfelügyelő ezt megelőzően -189.3. március 12-től kezdve folyamatosan - hat fejezetben, "Tanügy" címmel újságcikkben is beszámolt a Nógrádi Lapok és Honti Híradó hasábjain a tanügyi megyei állapotáról. A 214.050 megyei lakosból 6 és 15 év közötti korosztályból 34.916 tanköteles gyermek volt. Zömük magyar: 25.168, szlovák: 9.033, német: 5.36 és 179 szerb anyanyelvű. Az 1891/92-es tanévben e gyermeklétszám 309 iskolában volt elhelyezve. Az iskolák közül 27 állami ill. községi, 281 pedig egyházi /katolikus, ágostai, helvét és izraelita/ fönntartás alatt működött, egy pedig magániskola volt. A megyei oktatási intézmények közül 306 elemi iskola és három polgári iskola fogadta a gyermekeket. A királyi tanfelügyelő ezen kívül említést tett 6 iparostanonc-iskoláról, 1 középkereskedelmi képzést adó megyei intézményről. Hiányolta a gimnáziumot a megye oktatásügyében s elismeréssel szólt a losonci "állami férfi tanító képezdéről."

A sajtóban közölt adatokat a bizottság előtt Kosztka Mihály szóban egészítette ki és néhány égető problémára hívta fel a figyelmet. "Sajnálattal jelentem, hogy megyénk tanítóinak túlnyomó része nap-nap után azon panasszal él hivatalomnál, hogy illetményeik nagy közömbösséggel hajtának be, minek következtében hátralékos fizetések annyira felszaporodtak, hogy családjaikkal már a legnagyobb ínségnek vannak kitéve."

Kosztka Mihály a tanítói fizetések mértékével is elégedetlen volt s a következőket mondta:

"Tekintetes vármegyei bizottság! Köztudomású dolog, hogy magyar nemzetünk népnevelő. Európa más államainak tanítóitól évi fizetés tekintetében távol, igen távol esnek, mert például odáig míg az Egyesült Államokban a tanítók minimális fizetései 818-1865, Angolországban 900-1800, Franciaországban 400-840, Poroszországban 540-1200, Bajorországban 504-1320, Szász királyságban 510-1100, Romániában 4.32-1080, Braziliában 400-700, Svájcban 450, Ausztria és tartományaiban 300-800, Horváthországban 400, Magyarországon 200-300 forintban állapított meg."

A királyi tanfelügyelő komoly problémának tartotta a vármegye iskoláiban a mulasztások nagy számát. Összesen 247.750 félnapos mulasztásról adott számot, amelyek fő okainak egyike a gyermekeknek a családok gazdasági tevékenységébe való bevonása volt. Kosztka Mihály a tömeges mulasztások leküzdésében a járási főszolgabírók, polgármesterek és a helyi előljárók támogatását kérte.

A szóbeli kiegészítés fontos részét jelentette az 1879. évi 28. törvény-cikkben foglaltakról való beszámoló. E törvény kimondta: "miszerint az oly iskolákban, amelyekben a tanítási nyelv nem magyar, a gyermekek a magyar nyelvre is megtanítassanak." A királyi tanfelügyelő retorziót is kilátásba helyezve a következőket mondta a törvénnyel kapcsolatban: "E tárgynál szükségesnek tartom, tekintetes közigazgatási bizottság, megjegyezni, miszerint azon nem

magyar ajkú iskolák tanítóival szemben, akik a magyar nyelv, illetve beszéd tanításának néhány magyar szó vagy egyszerű mondat bemagoltatásával eleget tenni vélnek, a törvény szigorát alkalmazni fogom..." A nemzetiségi oktatás ezen ellentmondásos kezelése mellett a beszámoló figyelemre méltó része az a fejezet, melyben Kosztka Mihály az 1891/92-es tanévben elköltött 24.307 forintot kevesli s sürgeti a vármegye iskoláinak fejlesztését és a tanítói személyzet bővítését az alábbi indokokkal:

"Tekintve, hogy Nógrád vármegye számos községe túlnépesedett iskoláit nagy szegénységénél fogva fejleszteni alig lesz képes, s tekintve továbbá, hogy a vallás- és közoktatásügyi kormány szomszédvármegyéhez képest a megye népnevelési ügyének felvirágzásához eddig igen csekély áldozattal járult..."

A száz évvel ezelőtti sajtó mikrofilmen lévő számainat tanulmányozva nem feledkezhetünk meg azokról a könyvtári dokumentumokról sem, amelyek részleteiben tárják fel megyénk oktatásügyének egykori és jelenkori állapotát. Szíves figyelmükbe ajánljuk a következőket: Paumann Mária: Nógrád megye tanügye 1900-1914, Czene Gyuláné: Hétköznapi példaképek, Balázs László: Adatok a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. salgótarjáni iparostanonc iskolájának történetéhez, továbbá számtalan iskolai évkönyv, értesítő, iskolatörténeti tanulmány áll rendelkezésükre olvasóinknak a helyismereti különgyűjteményben.

(B. Gy-né)

RÉGI MAGYAR MULATSÁGOK

A HÚSVÉTOLÁS

Nagypénteken mossa holló a fiát, Ez a világ kígyót, békát rám kiált, Mondja meg hát ez a világ szemembe, Kinek mit vétettem életemben.

A népdal szövegét olvasva aligha jut eszünkbe, hogy első két sora régi szokás emlékét őrzi: az ősi tisztulási rítusát, amely mosakodással és a szó mágikus erejével akart egészséget szerezni, gonoszt, betegséget és bajt elűzni. E szokás aztán a kialakuló keresztény kultúrkörben nagypéntekhez kapcsolódott.

A magyarságnál is hasonló módon alakult e szokás, amely még századunk elején is élt. Nagypéntek hajnalán patakhoz, folyóhoz mentek mosakodni. Hazavitték az "aranyos vizet", a lovakat is megfürdették, hogy egészségesek legyenek. A gonoszűzés féregűzésben realizálódott. A gazda vagy a gazdasszony kora hajnalban pálcával a kezében körülfutotta a házat, miközben ezt mondta:

"Patkányok, csótányok, egerek, poloskák oda menjetek, ahol füstös kéményt láttok!" Húsvét napja, amikor az egyház Jézus feltámadását ünnepli, a keresztény időszámításban változó ünnep.

A 325. évi niceai zsinat határozata értelmében mindig a tavaszi napéjgyenlőség utáni holdtöltére következő vasárnapon, így március 22-e és április 25-e között van.

A legjellegzetesebb és ma is élő húsvéti szokás: az öntözés. Hazánkban a XVI. század-

ban még nem locsolták a leányt, hanem megfürösztötték. A szokás aztán fokozatosan szelídült, s a XVIII. század elején már csak öntözték a leányt. Ugy tartották, hogy akit nem öntöznek meg, az bizony pártában marad. Az öntözést pedig jutalmazni kellett. Mégpedig tojással, az élet és a termékenység ősi szimbólumával. S nem is akármilyent, hanem - főleg pirossal festett vagy hímes tojást illet adni. Már hetekkel korábban megkezdtek a gyűjtést. S ha valamennyit nem is cifrázták meg, a kedves csak hímes tojást, vigyázott is rá, sokáig őrizgette.

Húsvéthétfőn egyébként nemcsak az öntözés dívott, egyes vidékeken más mulatságra is sor került.

Somogyban pl. közös labda- vagy társasjátékok rendezett a fiatalság a falu réjtjén. Másutt családostul kivonultak a faluhoz közel eső erdőbe, ligetbe, és ott tarisznyáztak. E kirándulást az Alföldön Emmausba-menetelnek nevezték. Húsvéthétfőn ugyanis arról emlékezik meg az egyház, hogy a feltámadt Krisztus két, Emmausba igyekező tanítványával találkozott, s velük marad vacsorára. Húsvét utáni első vasárnap az ún. fehér vasárnap.

Nevét onnan kapta, hogy az őskeresztényeknél a húsvétkor megkereszteltek e nap vették fel fehér ruhájukat, a keresztyszülők pedig megvendégelték őket. Később ezen a napon történt a házastársak, illetve a leendő kereszt-

komák kiválasztása. E rítus utóda lett a nálunk is többfelé divó komálás, mótkolás, komatálküldés, amely ősrégi szokásban gyökerezik: a primitív népeknél gyakorolt testvérré fogadásban, mikor is a nem vérrokon legények, illetve leányok különféle szertartások közepette testvérré fogadták egymást egész életükre. A mátká- vagy komatálba egy üveg bort, néhány hímes tojást és peracet tettek, fehér kendővel letakarták, és elvitték vagy elküldték annak, akivel komálni akartak. Ha az illető nem akarta elfogadni a komaságot, a tálat visszaküldte. Ha viszont elfogadta, akkor hasonló ajándékkal juttatta vissza a tálat.

A fehér vasárnapot követő hétfőn - tehát húsvéthétfő oktávján - fejeződött be a húsvétolás, mégpedig szertartásosan. A legények páronként ütogették össze a húsvétkor kapott hímes tojásokat. Amelyik végül épen maradt, annak mutatott a sors termékeny, hosszú életet. Később aztán versengéssé változott ez az Erdélyben türkölés, Somogyban kókányolás néven még századunk elején is divatozó szokás. Megegett, hogy egyesek festett fátójással versenyeztek. Es ha aztán kitudódott a turpisság, akkor bizony verekedéssel tettek pontot a húsvétolásra.

(G. Z.)

NÓGRÁDI UTAKON

KAZÁR

A község neve a lakosság eredetére utal. A kazár népnév származása még ma is vitatott, de annyi bizonyos, hogy a kabarokkal a magyarsághoz csatlakozó kazár néptörzsek itt letelepült csoportjára emlékeztet. A vidék azonban már a honfoglalás előtt is lakott volt, erről tanúskodnak a bronzkori régészeti leletek.

A falu népesedéstörténetének forrásai más településekhez viszonyítva kissé szegényebbek, de mindenképpen igazak T. Pataki László „Útonjáró” című könyvében Kazárról írt sorai, miszerint: "Talán még sincs nagy túlzás abban, ha a történelem, a néprajz, az irodalomtörténet, a munkásmozgalom és az ipartörténet egyik kiemelkedő helyeként említem ezt az ősidőktől lakott földet, s vele a kazáriakat, akik úgy tartoznak szervesen a nemzetnévadás valamennyi pontjához, hogy egyben számon is tartják megkülönböztető jegyeiket."

A kazári régmúlt történetét kutatva - többek között - megtudhatjuk, hogy megyés egyháza 1398 óta létezik, írott anyakönyve pedig 1695-től ismert. A XVI. században apró település volt, 1546-ban 7, 1562-ben 5 családfőt írtak össze. A falu a török hódoltság idején többször vagy huzamosabb időre lakatlan lehetett. 1548-ban Bardócz Mihály özvegye és Ragyóczy András voltak a földesurai, majd a

Berényi, Mocsáry, Goszthonyi, Hunyady, Jankovich, Osztrólczy családok voltak a település "gazdái". 1715-ben 12, 1720-ban 16 magyar háztartást regisztráltak az összeírások. 1873-ban a kolera pusztított a községben, 1866-ban pedig földrendés okozott nagy károkat. Ez alkalommal a régi templom is megrepedezett, új templomát 1899-ben építették. Itt élt és alkotott 1857-től több mint három és fél évtizedig Szabó István katolikus pap, aki elsőként fordította görögül magyarrá Homérosz két nagy eposzát: az Illiász és az Odüsszeiát.

Ugy tartják a helybeliek, hogy a falu mai lakói az „ősjobbágyok” és a "betelepültek" leszármazottai, s ez a tény a családnevekben is tükröződik. Új lakók jöttek a községbe, amikor a környéken megnyíltak a szénbányák. Kazáron 1920-ban avattak tárnát. A nógrádi szénbányászat múltjának ismeretében ez ma már ipartörténeti emlék, új reményt, távlatot a bányászatban talán a Székvölgypusztán megnyitott külszíni fejtés jelenthet. A közelmúlta visszatekintve: az egykori bányász-község életében az - 1970-es években megszerte lezajló - ipartelepítés hozott változást. Kazárra települt a Váci Kötöttárúgyár egyik üzeme, amely a helyi termelőszövetkezet mellett új munkalehetőségeket teremtett, elsősorban a nők számára.

Kazár a palóc etnikum jellegzetes települése. Országhatárainkon kívül is ismertek néprajzi értékei: a szellemi hagyományok, a tárgyi emlékek és mindenekelőtt a népviselet. Az emberi sorsfordulókhoz kapcsolódó, nemzedékről nemzedékre öröklődő hagyományokon túl maradandóan gazdagították az itt élők a táj építészetét, az egyszerű ember magaformálta világa - főleg ruházata, viselete - pedig talán a legismertebbekké emelte őket a nógrádi palócok közül. A helybeliek szerint viseletük sok mindenben hasonlít ugyan a környezőkhöz, jó néhány dologban azonban eltér azoktól. A ruhadarabok leg-híresebbike a főkötő, vagy ahogy ott mondják, a "fékető".

A hagyomány szerint férjhez menés előtt minden új menyecskének őt főkötőt kellett készítenie. Ezek viselése meghatározott alkalmakhoz kötődött, hiszen a családi életet, a munka alkalmait, s az ünnepeket sok évszázados, megannyi öröklött szokásrendszer kísérte.

A kazári népviselet egyike volt a nógrádi palóc női viselet legszebbjeinek. A hagyományok híjőpolója a Kazári Együttes, amely színpompás viseletével, dalaival, táncaival, eljátszott népszokásaival számos alkalommal arat napjainkban is sikert itthon és külföldön egyaránt.

(A. J.)

GYEREKEKNEK

Műemlékeink

Csesztve, római katolikus templom

Az irodalom szerint a templom 1212-ben épült. Gyakran elpusztult és végül 1757-ben az egész templom újjáépült, ekkor kapott kőtornyot és az addigi szalmatető helyett zindelyfedelelet. A templomon jellege szerint barokk, de román és gótikus elemek is találhatóak. A falu északnyugati végén, dombon épült, körülötte feltehetően középkori temető.

Nagy értékű a kőből faragott, XIV. századi keresztelőkútja. Megyénk egyik legrégebbi temploma.

Irodalom: Fries Gyula: Nógrádi műemlékek 1990

Nógrád Megye műemlékei 1954 (V. I-né)

Kérdezzetű Szeret-e fürödni a tengerimalac?

Dehogyan szeret, sőt kifejezetten fél a víztől! Ez a kedves kis állat, sok gyerek játszópajtást, nem azért tengeri, mert a vízben érzi jól magát. Őseiket sok-sok évvel ezelőtt tengereszek hozták az óceánon át Peruból, a távoli Amerikából. Az első tengerimalacok hajóval, a vízen utazva érkeztek Európába, innen kapták nevüket. Ha tengerimalacotok van otthon, nehogy megfürdessétek! Ha mindig kap almát és nyers sárgarépat, még ivóvizet sem kell betenni a terráriumába.

Miért énekel a fülemüle?

Régen úgy gondolták, azért dalol olyan szépen, hogy párját szórakoztassa, amíg az a tojásokon ücsörög. Hz persze csak mese. Alig érkeznek vissza Afrikából április első felében, a hím fülemülék máris kiválasztanak egy darabkát az erdőben, és hangosan énekelve magukhoz csalogatnak egy tojót, fészket raknak, és fiókákat nevelnek. De a hím a fészekrakás közben is énekel, néha még éjszaka is. Hangosan figyelmezteti a szomszédokat: itt én vagyok az úr! Ezért énekel a vörösbegy, az erdei pinty, a nádírigó és még sok más madár.

Sarkadi Sándor: Húsvéti mondókák

1.

Birka, barka, berkenye,

Eljött húsvét reggele:

Rózsavizet Erzsónak

Piros tojást Ferkónak!

2.

Harangoznak Húsvétra,

Leszakadt a tyúklétra:

Kezdődik a locsolás

-Nekem is jut egy tojás.

3.

Locsolózni járok,

Piros tojást várok:

Ákombákom, mákom -

A húszast se bánom!

- Szabad-e locsolni?

VIDEOMOZI

Minden hétfőn délután 14 óra 30 percekor. Április 5.

Ahol fekete lesz a folyó. Amerikai film

Április 19.

Walt Disney bemutatja: Kacsamesék, Csipet csapat.

Április 26.

A vasálarcos. Angol rajzfilm Aladdin csodái. Amerikai mesefilm

Új könyveink

Kardos László: Ősvilágunk képekben

Földünk sok százmillió éves földtörténeti múltját bemutató, kalandos utazásra invitál e kötet. Ki hinné, hogy Magyarország földje egykor átcsúszott a Déli sarkon, majd több száz méternyi víz hullámzott fölötte?

Ki tudja, milyen állatok a pörgekarúak vagy a lábasfejűek?

Aki mindezekre kíváncsi, előbb lapozza végig az ősvilágunkat bemutató könyvet, csodálja meg a 14 színes poszteren bemutatott tájak furcsa élővilágát. Ha pedig többre is kíváncsiak vagytok, olvassátok el, hogy mi minden történt a természet világában Földünk csaknem ötszázmillió éves története során.

Schmidt Egon: Madarak földön, égen

A 112 madárfajt bemutató-ismertető kiadvány kiváló ismeretterjesztő könyv. Megismerteti a leggyakoribb és legritkább, legszebb és legérdekesebb európai madarakkal, amelyek túlnyomó többsége hazánkban is honos. A kötet alkalmas lapozgatásra, gyermekek és felnőttek érdeklő désének felkeltésére, természetrajzi ismeretek szórakoztató, egyszerű megszerzésére, de akár tájékozódásra, lexikális használatra is. A hasznos, érdekes könyvet elsősorban a természet iránt fogékony gyermekolvasóknak ajánljuk. (F. I-né)

KÖLTÉSZET NAPJA '93

Program előzetes:

Április 8. 15.30 óra

KÖLTÉSZET NAPI megnyitó és koszorúzás a József Attila Művelődési Központban.

16.00 óra

Irodalmi délután a Balassi Bálint Könyvtár nagytermében.

Április 14.

14.00 óra

Gyermekek versíró pályázatának díjkiosztása a Gyermekkönyvtárban.

Április 15.

11.00 és 14.00 órakor B. Horváth István KÖLTÉSZET NAPI műsora gyermekeknek a Balassi Bálint Könyvtár nagytermében.

Minden érdeklődőt tisztelettel meghívunk és várunk!

BÚCSÚZUNK

két nyugdíjba vonuló munkatársunktól.

Kojnok Nándor 1965-től 1973-ig, majd 1977-től ez év március 15-ig volt könyvtárunk dolgozója. Igazgatóként, ■ később főmunkatársként tevékenykedett. Utóbbi feladatkörében - 1990 és 1992 között - szerkesztette a Hírmondót is.

Szabó Ernőnének ugyancsak több évtizedig volt szeretett munkahelye könyvtárunk.

Tájékoztató könyvtáros, igazgatóhelyettes, majd 1990 márciusától intézményünk megbízott igazgatója volt. Nógrád megye Közgyűlése ez év február 4-én, érdemeinek elismerése és jegyzőkönyvbe foglalása mellett, mentette fel - decemberi nyugdíjba vonulása miatt - a további munkavégzés alól.

Mindkét munkatársunknak hosszantartó, boldog nyugdíjas éveket, ehhez jó egészséget kívánunk.

KIÁLLÍTÁS

Április 1-től 21-ig "Versek és illusztrációk" című kiállításunkat tekinthetik meg látogatóink könyvtárunk emeleti csarnokában.

Házi olvasmányok videón

Április 8. 15.30 És mégis mozog a föld (Jókai Mór)

Április 15. 15.30 Szent Péter esernyője (Mikszáth Kálmán)

Április 22. 15.30 A nyomorultak I. (Hugó V.)

Április 29. 15.30 A nyomorultak II. (Hugó V.)

Május 6. 15.30 Bánk bán (Katona József)

VÁSÁRNAPTÁR

Április 5-6-7-én 9-18 óráig olcsó import ruhavásár lesz a földszinti klubban.

Április 13-14-én az Euréka Kft. cipővásárára a földszinti klubban és nagyteremben.

Április 26-30 között 10-15.30 óráig selejtezett könyvek vására a földszinti előtérben.

A HÓNAP ZENÉJE

RODRIGO, Joaquin: Aranjuezi koncert

E hónap zenéjének szerzője korunk spanyol zenetörténetének egyik kiemelkedő alakja, Joaquin Rodrigo. 1902-ben született Saguntonban. 3 éves korában megvakult. Korán felismert zenei tehetsége kiemelte a vak ifjút a valenciai iskolákból, s útja Párizsba vezetett. Előbb Dukastól tanult zeneszerzést, majd de Fallá tanítványa lett. Rodrigo alkotó művészetét a Valenciái szellem tanítása jellemzi, műveit át- meg áthatja a spanyol folklór. Zenéjében érezhető Dukas hatása is. Az Aranjuezi koncertet 1939-ben írta Párizsban. Barcelonában mutatták be először 1940. november 4-én. Az ősbemutatón óriási sikert aratott. A kritikusok szerint mérföldkövet jelent a spanyol zene történetében. A zenemű elnevezését egy Madrid közelében lévő híres királyi kastélyról kapta, ami a Bourbonok kedvenc tartózkodási helye volt.

A kompozíció Aranjuez életének azt az időszakát idézi fel, amelyet a torreadorok, a "Maják" és a spanyol-amerikai dalok koraként tartunk számon, a 18. század végét és a 19. század kezdetét.

A darab során a szólódallamot mindvégig a gitár mutatja be, míg a zenekar a színes, változatos háttérrel biztosítja. Az első tételt, mely két témát mutat be, markáns ritmus határozza meg.

Az Adagio tételben a gitár és a hangszeres szólólisták párbeszéde zajlik gyászos, szomorú dallamok formájában. A harmadik tétel udvari táncmulatságot idéz, könnyed, lendületes, vérpezsdítő muzsikával.

Az Aranjuezi koncertet Pepe Romero közreműködésével rögzítették, kinek bámulatos technikája nagyszerűen segíti a mű teljes megértését. A szólista és az Academy of St. Martin-in-the-Fields együttes rendkívül összehangolt előadását Neville Marriner vezényli.

(R Zs.)